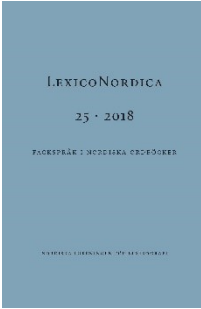

LexicoNordica

Titel:	Inför revideringen av SAOB. Fackspråk och fackspråksbeteckningar i går, i dag och i morgon	
Forfatter:	Pär Nilsson & Bodil Rosqvist	
Kilde:	LexicoNordica 25, 2018, s. 135-152	
URL:	https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2018 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Inför revideringen av SAOB. Fackspråk och fackspråksbeteckningar i går, i dag och i morgon

Pär Nilsson & Bodil Rosqvist

In this article we examine technical language in the Swedish Academy's dictionary (SAOB). How is the description carried out today and how has it been done over the years? A proposal is presented for how the description should be accomplished in a revised edition of the dictionary, here called SAOB2. A major restriction on the use of technical language labels is proposed.

1. Inledning

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (SAOB) är efter drygt 120 år snart ett färdigställt ordboksverk. Sedan det första häftet av ordboken gavs ut 1893 har mycket hunnit hända både inom lexikografin och språkvetenskapen, och också inom språket som sådant. Det här innebär att ordboken är i behov av att uppdateras och revideras på flera områden.

Alltsedan SAOB-projektet inleddes har såväl fackspråk som allmänspråk utgjort beskrivningsobjektet. Som redaktören Hjelmqvist uttryckte det i sin presentation av ordboken (1893:53) skulle den ”omfatta de olika språken i språket: jordbruksarbetarens och fiskarens, så väl som geologens och filosofens”. Specialister inom olika yrken och vetenskaper fick i uppdrag att samla in yrkesuttryck och ”lärda ord” från de olika fackvetenskaperna och hantverken, och fungerade som sakkunniga vid ordboksartiklarnas utformande.

En viss förskjutning har skett i synen på SAOB:s uppgifter (se

bl.a. Larsson 2009:40f.), och vad gäller beskrivningen av facktermer har de långtgående specialiseringar som skett inom de flesta ämnesområden medfört att de ursprungliga ambitionerna dämpats något. Numera betraktas det knappast som möjligt för en och samma ordbok att beskriva alla ”språk i språket”. Specialiseringarna har medfört att fler termer än tidigare måste lämnas åt specialordböcker.

I skrivande stund arbetar sig SAOB-redaktionen framåt i alfabetet mot slutmålet, bokstaven ö, men ett planeringsarbete inför en kommande revidering har också påbörjats. Arbetet tar sikte på en ny upplaga av ordboken, här kallad SAOB₂, som endast kommer att publiceras i digitalt format. För detta syfte har bl.a. ett antal arbetsgrupper med olika ansvarsområden tillsatts inom redaktionen. En av dessa grupper har fackspråksbeskrivningen i ordboken som sin huvuduppgift, och gruppens arbete tar sin utgångspunkt i studien i föreliggande artikel.

Syftet med studien är att inventera principerna för hur fackspråksbeskrivningen i SAOB ser ut nu och att diskutera hur den kan se ut i framtiden: vilket fackspråk är det som beskrivs? Hur beskrivs det? Vad är rimligt att göra i en reviderad upplaga av ordboken?

Artikeln är disponerad enligt följande. Efter detta inledande avsnitt följer ett teoretiskt bakgrundsavsnitt där de språkliga strukturerna i fackspråk diskuteras på ett allmänt plan (avsnitt 2). I avsnitt 3 och 4 diskuteras hur fackspråk hanteras och beskrivs i SAOB. Slutligen diskuteras möjliga vägar framåt i avsnitt 5.

2. Vad är fackspråk?

Innan vi riktar blicken mot hur fackspråksbeskrivningen ser ut i SAOB:s ordboksartiklar i praktiken behöver vi ställa oss ett par principiella frågor: vad avses egentligen med termen *fackspråk* och

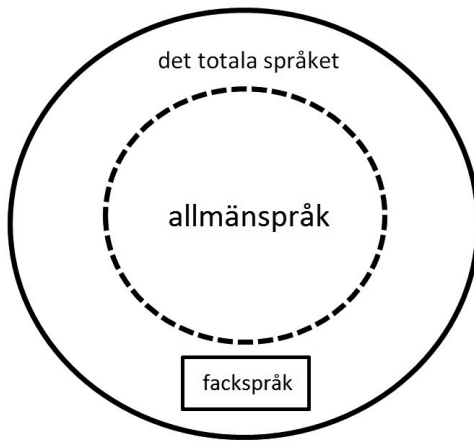
varför är det överhuvudtaget relevant att beskriva sådant språk i allmänordböcker? Termen fackspråk är nämligen inte entydig, utan kan användas lite olika i olika sammanhang. Fackspråklighet går att diskutera ur flera perspektiv och vi vill särskilt framhålla två sätt att se på saken, på ett rent allmänt plan (jfr Ralph 1980). Det första innebär att vi tänker oss förhållandet mellan fackspråk och allmänspråket som en skala med två ytterpoler. Det handlar då om specificitet – från ytterst specificerat i fackspråksänden till vagt och allmänt i allmänspråksänden (se figur 1).

Figur 1: Skalan allmänspråk–fackspråk.

Verbet *gära*, 'gm oxiderande smältning i flam- eller blästerugn befria (råkoppar, stundom rånickel) från föroreningar', hör exempelvis snarare hemma i fackspråk än i allmänspråk, medan *värma upp* får betraktas som ett allmänspråkligt uttrycksätt. Att det är frågan om en skala implicerar dock att gränserna mellan ytterpolerna är oskarpa.

För det andra kan fackspråk betraktas som en del av en större helhet, som ett språk i språket. Vi tänker oss då fackspråk som en klart avgränsad del av det totala språket, tydligt åtskild från allmänspråket (se figur 2; jfr Ralph 1980:164). Om målet i ett lexikografiskt perspektiv är att beskriva de centrala delarna av det totala språket ingår fackspråk som ett särskilt område som det gäller att förhålla sig till.

Figur 2: Fackspråk som en del av det totala språket.

Ur detta perspektiv noterar vi att det föreligger grundläggande skillnader i den språkliga strukturen mellan fackspråk och allmänspråk, dels i fråga om hur betydelser utvecklas, dels i fråga om hur de semantiska komponenter som konstituerar betydelserna struktureras. Fackspråk är nämligen strikt reglerat, bestämt och fastlagt. De kategoriska gränserna befinner sig i fokus: hur skiljer sig termen från andra termer? Vad exakt betyder ordet, och vad betyder det inte? Fackspråkets stramare och mer fixerade struktur är förstuds en följd av dess funktion. För att kunna uttrycka sig så precist som möjligt inom ämnessfären krävs en väldefinierad och stringent begreppsapparat.

Allmänspråket är däremot mer organiskt – betydelser utvecklas naturligt, bl.a. genom metaforer, metonymier och betydelseutvidgningar, och i regel inte genom aktiva beslut i språkgemenskapen. Allmänspråklig betydelseutveckling kan således beskrivas som ett historiskt förlopp, medan fackspråkliga betydelser ofta saknar kronologi – även om de i regel inte heller är konstanta över tid, utan ersätts eller specificeras när behovet finns. Vidare gäller för

allmänspråket att ords centrala betydelseinnehåll är i fokus; den semantiska analysen kretsar här ofta kring kärnbetydelser och typiska drag (jfr Svensén 2004:278). För ord i allmänspråket är vanligen inte den exakta betydelsen avgörande, utan snarare vad ordet betyder i normala fall, i vardagliga kommunikationssituationer (jfr t.ex. Rosch 1978, Taylor 2003). Gränsen mot närliggande betydelser är otydlig.

I teorin är skillnaden mellan strukturerna tydlig, men vid en analys i praktiken kan det vara svårt att separera dem båda. Språkbrukarna använder sig ju av material både från fackspråk och allmänspråk – fackpersoner uttrycker sig förstås även med hjälp av allmänspråket och i allmänspråket förekommer också facktermer (med mer eller mindre fackmässig ackuratess). Man växlar mellan strukturerna och strukturerna överlappar delvis varandra. Ett problem som kan uppstå i språksituationer till följd av det här är missförstånd – talare och lyssnare förstår helt enkelt inte varandra. Att beskriva gränsen mellan fackspråk och allmänspråk i ordböcker är därför relevant och upplysande.

Slutligen ska sägas att vid sidan om specificitet och struktur är förstås ett ords relation till ett givet ämnesområde avgörande för om det ska betraktas som fackspråk eller ej. Facktermer är knutna till vissa fackområden och förekommer frekvent i för dessa representativa facktexter. Men också i det här avseendet är fackspråkighet en gradfråga. Ralph (1980) diskuterar fackspråk i samband med uppbyggnaden av Lexikalisk databas (Språkdata). Han lyfter det faktum att vissa ord, s.k. ”plusord”, är överrepresenterade i facktexter utan att i sig vara facktermer i egentlig mening (dvs. de används inte exklusivt inom det aktuella facket) (Ralph 1980:167).¹ Inom de flesta fackområden lånar man också metoder

1 Ralph (1980:168–171) undersöker facktermer i en arkeologisk facktext och identifierar som sådana bl.a. *bautasten*, *båtyxa*, *ebolit* och *fornborg*. Samtidigt noteras en överrepresentation för ord som *bark*, *datera*, *period*, *uddig* som inte i sig betraktas som (arkeologiska) facktermer (s.k. plusord).

och tekniker från andra discipliner, vilket i sin tur medför att även terminologi lånas in. Resultatet blir att det är svårt att bedöma till vilket fackområde en fackterm egentligen hör. Även om ursprung-
 et vanligen är ett specifikt fackområde hör samma fackterm på ett naturligt sätt till flera.

3. Fackspråklighet och fackspråksbeskrivningar i SAOB

I SAOB används i dag 172 olika fackbeteckningar, exempelvis *bot.*, *med.*, *zool.* osv. Dessutom förekommer den allmännare beteckningen ”i fackspr.”²

Det är inte helt självklart vad det huvudsakliga syftet med fackspråksangivelserna i SAOB är. Två olika huvudsyften kan urskiljas: 1) att signalera att ordets användning (i den aktuella betydelsen) är begränsad till experters språk inom visst område, dvs. närmast att likställa med en bruklighetsuppgift, eller 2) att ange inom vilken sfär ordet används (i det aktuella fallet), såsom en del av betydelsebeskrivningen. Ibland tillmäts det första av dessa syften störst vikt i SAOB, ibland det andra. Det faktum att syftet med fackspråksangivelserna i SAOB inte är tydligt formulerat har medfört att fackspråksbeteckningar inte anges på ett helt konsekvent sätt i ordboken.

När artikeln *UMBELLAT* inleds med beteckningen *bot.*, dvs. *botanisk term* (se figur 3), kan beteckningen delvis jämföras med en bruklighetsuppgift. Den talar om att användningen av ordet *umbellat* är begränsad till botaniskt fackspråk. Beteckningen signalerar vidare att ordet befinner sig i den precisa delen av skalan. Därmed indikeras också att det finns en specifik och fastslagen definition för användningen, med tydliga semantiska gränser.

2 Det går även att kombinera dessa båda slag av beteckningar och man kan således stöta på formuleringar som ”(i fackspr., särsk. *relig.*)”.

bot. individ l. art av familjen Umbelliferae (i modern botanisk systematik vanl. benämnd: Apiaceae), flockblommiga växter; i pl. äv. om familjen. **EUPHRASÉN** *Barthelemi* 174 (1795). Ett stycke ifrån oss satt i blomflocken på en umbellat en buskskvätta. **ROSENIUS** *Naturst.* 69 (1897). Umbellaterna utgöra en stor .. och väl karakteriserad familj, som tillhör isynnerhet den norra tempererade zonen. **SKÄRMAN** *Forssell* 45 (1902).

Figur 3: Fackspråksangivelsen *bot.* i artikeln UMBELLAT från saob.se. Artikelns början och relevant textavsnitt har markerats.

Detta är däremot inte fallet när ord som *korv*, *potatismos* och *soppa* åsätts fackspråksbeteckningen *kok*. (som ska utläsas *term inom kokkonsten*, dvs. *matlagningsterm*). I dessa fall ska beteckningen snarast antyda ordens betydelse genom att tala om vilken semantisk sfär ordet tillhör. I många fall kommer denna information emellertid fram även på annat sätt. Att ordet *soppa* ingår i sfären *mat* framgår av definitionen 'maträtt av flytande konsistens [...]', vilket strängt taget gör fackspråksangivelsen överflödig. Andra ord inom samma sfär saknar också beteckning, så t.ex. *biff*, *mos*, *nudel* och *sylt*.

Ibland tycks fackspråksbeteckningar med beskrivande syfte mer befogade, t.ex. när en fackbeteckning inte kompletteras av en definition. Sammansättningarna *ostgratäng* och *potatismos* definieras exempelvis endast indirekt genom beteckningen *kok*.

1) jordart (se d. o. **1 a**) bestående av jämförelsevis små, i regel mer l. mindre runda, gm vittring l. mekanisk sönderdelning av bergarter bildade mineralkorn (bergartsfragment) som icke (l. i obetydlig grad) äro sammankittade, i fråga om kornstorlek i regel motsatt dels: grus (med grövre korn), dels: mo (med finare korn); särsk. om sådan jordart (tillhörande de kvartära bildningarna o.) huvudsakligen bestående av kvarts o. (i mindre mängd) fältspat; äv. om liknande material åstadkommet på teknisk väg gm krossning av sten o. d. (i sht förr äv. av malm); i fackspr. särsk. om jordart l. material med en bestämd korndiameter (numera i regel 0,2–2 mm). *Fin, grov, strid sand. Vit, gul, röd sand. Man strör sand på vägar vid isigt vägslag. Pojken satt och silade sand mellan fingrarna. Slipa, skura med sand.*

Figur 4: Fackspråksangivelse i artikeln SAND från saob.se. Artikelns början och relevant textavsnitt har markerats.

Kanske är fackspråksangivelsen mest nödvändig i de fall då en allmänspråklig användning måste skiljas från en fackspråklig. Angivelsen signalerar då att man rör sig mellan den allmänspråkliga strukturen och den fackspråkliga.

I fall som SAND (se figur 4 ovan) använder lekmannen och fackmannen samma ord, men med (delvis) olika betydelse. Dyliga exempel är vanliga i SAOB. Den fackspråkliga betydelsen utgör här en del av en större helhet och det är frågan om en specialanvändning av det allmännare begreppet.

Förhållandet kan också vara det omvända. Ett ord eller en betydelse som ursprungligen var en fackterm kan ha spridit sig till och etablerat sig i allmänspråket, och i samband med detta börjat användas oprecist eller mer eller mindre felaktigt. Även sådana fall kan markeras i SAOB, i regel med formuleringen ”i icke fackmässigt spr.” (se exemplet SPASM i figur 5).

1) i sht *med.* sjukligt tillstånd bestående i av viljan oberoende, häftig muskelsammandragning l. rörelse, kramp(ryckning); stundom närmande sig bet.: krampanfall l. konvulsion l. grimas; ofta i uttr. *ha* l. *få spasmer* (jfr **2 b**), särsk. (i icke fackmässigt spr.): *ha kronisk, monoton kramp, vanl. lokaliserad till ansiktet, facialkramp*; i sht i pl. *Ha spasmer i ansiktet, benen.*

Figur 5: Fackspråksangivelse i artikeln SPASM från saob.se. Artikeln är beskuren och relevant textavsnitt har markerats.

Fackspråkighet är, som påtalats tidigare, en gradfråga och i de mest fackspråkliga fallen föreligger alltså dels en fackterm (påträffad i facktexter), dels en redaktionell fackbeteckning, dels (vad som avses att vara) en fackdefinition. I mindre klara fackspråkliga fall finns olika möjligheter för redaktörerna att gardera sin beskrivning. Således påträffas i ordboken ofta sådana formuleringar som ”i sht³ i fackspr.” eller ”i sht *med.*” (så t.ex. i exemplet SPASM

3 i sht = i synnerhet

ovan), men man kan även stöta på explicita beskrivningar av s.k. plusord (jfr avsnitt 2 ovan). Exempelvis inleds definitionen av *VIT*, adj.² 1 *e a* med skrivningen ”(i sht i zoologiskt fackspr.)” (se figur 6). Formuleringen anger – till skillnad från förkortningen *zool.* – inte att det rör sig om en zoologisk fackterm, utan snarare att det är frågan om en användning av ordet som är överrepresenterad i zoologisk facktext.

a) (i sht i zoologiskt fackspr.) i fråga om art l. varietet av djur (jfr *b*), särsk. i förb. med dels *hakvinge*, *häger*, *kornnask*, *silkesapa* (förr äv. *slevgåås*, *spannmålsmal*), se under resp. huvudord, dels *elefant* (se **ELEFANT 1**), *ibis* (se **IBIS**, sbst.¹), *kakadua* (se **KAKADU**), *korall* (se **KORALL**, sbst.¹ **3**), *myra* (se **MYRA**, sbst.² **1 c**), *orm* (se **ORM 1 f**), *pelikan* (se **PELIKAN 1**), *räv* (se **RÄV**, sbst.¹ **1 d e**), *stork* (se **STORK**, sbst. **1**), förr äv. *rapphöna* (se **RAPPHÖNA 1 c**), *sjöbjörn* (se **SJÖ-BJÖRN 1**).

Figur 6: Angivelse av plusord i artikeln *VIT*, adj.² 1 *e a*, från saob.se. Artikeln är beskuren och relevant textavsnitt har markerats.

4. Mer om fackspråksbeskrivningen i SAOB – de olika beteckningarna

Som nämnts ovan ingår 172 fackspråksbeteckningar i SAOB:s nuvarande arsenal. Dessa har inte varit konstanta i hela verket. Några av dem har tillkommit under ordbokens utgivningsperiod, samtidigt som andra har mönstrats ut.

Av de cirka 60 äldre fackspråksbeteckningar som har utgått genom åren har några helt enkelt ersatts av en annan benämning; *apotekarterm* har bytts ut mot *farmakologisk eller farmaceutisk term* och *sockerbageriterm* mot *konditorterm*. Andra beteckningar har samordnats och lyfts till en mer generell nivå. *Militärmedicinsk term* särskiljs exempelvis inte längre från *medicinsk term* och de tidigare separata ämnesbeteckningarna *skjutkonst*, *skjutvapen*,

vapenhistoria och *vapenlära* ingår alla i det mer övergripande ämnesområdet *vapen och vapenhistoria*. Utöver detta har beteckningar avseende termer inom äldre hantverk som *snörmakeri*, *timmermansarbete* och *vagnmakeri* uttrangerats, liksom termer inom andra verksamhetsområden som med tiden fått minskad betydelse i vårt samhälle, som exempelvis *kavalleri* och *missionshistoria*.

Även bland de beteckningar som fortsatt ingår i ordbokens arsenal finns några ämnesområden representerade som tycks kunna betraktas antingen som föråldrade eller som alltför specialiserade eller perifera, och därmed tämligen överflödiga. Beteckningarna för följande 17 verksamhetsområden har alla använts mindre än tio gånger i SAOB: *bildhuggarkonst*, *brevduvor* och *duvavel*, *brännvinsbränning*, *egyptologi*, *filateli*, *frenologi*, *genetik*, *glasmästeri*, *histologi*, *kopparslageri*, *korgmakeri*, *körsnärsarbete*, *metafysik*, *paleontologi*, *paleozoologi*, *plåtslageri* och *rättsfilosofi*. Beteckningen *spårvägsterm* har använts något fler än 10 gånger, men endast i artiklarna SPÅR och SPÅRVÄG.

Det är oklart varför just beteckningarna för hantverken *snörmakeri*, *timmermansarbete* och *vagnmakeri* har mönstrats ut från listan, medan däremot beteckningar som *färgarterm*, *handskmarkarterm*, *hattmakarterm* och *repslagarterm* fortfarande innefattas. Parallellt med dessa specificerade beteckningar förekommer också, alltsedan projektets start, den mer generella etiketten *hantverkarterm*.

Även inom ämnesområdet sport förefaller utbudet av beteckningar något tillfälligt sammansatt. I dagens förteckning ingår *fäktningsterm*, *gymnastikterm*, *term inom ridkonsten* och den mer generella beteckningen *sportterm*. Etiketterna *idrottsterm* och *term inom simsporten* har funnits tidigare, men mönstrats ut. Med tanke på hur många sporter som finns (var och en med sitt speciella ordförråd) är det anmärkningsvärt att just fäktning, gymnastik och ridkonst specificeras, men inga andra. Förmodligen hänger detta ihop med den framskjutna ställning dessa (från det militära

livet utgående) idrottsgrenar hade i det svenska samhället i slutet av 1800-talet då riktlinjerna för SAOB:s redigering drogs upp.

Några av de fackområden som utvecklats under 1900-talet har tillfogats SAOB:s förteckning, exempelvis *datalogi*. För de fackspråk som saknar egen beteckning ges den generella uppgiften ”i fackspråk”.

Ovan konstateras att flera fackbeteckningar förekommer mindre än tio gånger i SAOB. Ett sådant exempel är alltså beteckningen *filateli* (förkortad *filat.*) som endast anges två gånger, nämligen för orden *originalgummi* och *tandning*. *Originalgummi* uppges betyda ’den ursprungliga gummeringen på ett frimärke’, och definitionen för verbalsubstantivet *tandning*, som återfinns i artikeln *TANDA*, lyder (med uttydda förkortningar) ’uppsättning av tänder, med (sådana eller sådana) tänder försedd kant, särskilt (*filat.*) i fråga om frimärke’. Andra ord som skulle kunna ses som specialtermer inom filatelin har emellertid inte åsatts etiketten *filat.* Substantivet *tand* har en generell beskrivning som även kan omfatta fackspråkliga användningar (som dock inte nämns explicit): ’utskjutande eller uppstickande mindre del på ngt’. Att ordet förekommer i frimärkssammanhang sägs med hjälp av språkexemplet ”tänderna på ett frimärke” från Östergrens *Nusvensk ordbok* (1954). På samma sätt kan de generella definitioner som ges på orden *massvara* och *vattenmärke* implicit innefatta även fackspråklig användning om frimärken. I andra artiklar kommer det filatelistiska sammanhanget fram redan i definitionen, men utan angivelse av fackspråklig etikett. Definitionen av ordet *helsak* lyder exempelvis ’av frimärkssamlare använd benämning på hela och obesurna frankokouvert, brevkort, kortbrev och dylikt’. Det är svårt att avgöra huruvida skillnaderna i beskrivning beror på att orden faktiskt har olika tyngd i fackspråk eller om de bara är en tillfällig följd av vilka exempel som råkar finnas i ordbokens excerptmaterial.

När det gäller att tolka och förstå de olika fackbeteckningarna föreligger en del hinder för läsarna som ordboksredaktionen har

att ta itu med. Exempelvis är de förkortningar som används ofta svåra att uttyda. Att *ärftl.* betyder 'term inom ärftlighetsläran' och *bef.* 'term inom befästningskonsten' är på inget sätt självklart för läsaren. I dylika fall bör förkortningen rimligen förtydligas, antingen genom att (delvis) lösas upp eller genom att digitalt länkas till en klickbar förklaring.

Vidare har stavningen i beteckningarna ibland hunnit förändras under ordboksprojektets gång. Detta innebär att t.ex. *bergv.* (*term inom bergväsendet*) fram till 1962 (också) kunde stavas *bärgv.* i ordboken, och att *hovsl.* (*hovslagarterm*) även har förkortats *hofsl.* Detta är förstås inte helt lyckat, men å andra sidan relativt enkelt att åtgärda i en ny upplaga av ordboken.

Att vissa områden är väldigt specificerade och finfördelade innebär också att deras motsvarande etiketter ibland överlappar varandra innehållsligt och att det är svårt att dra gränsen mellan de olika områdena. I SAOB förekommer både beteckningarna *ekonomisk term*, *kameral term*, *term inom bankväsendet* och *bokförings-term* – var gränsen går i de här fallen är svårt att säga, både för läsaren som ska förstå och för redaktören som ska beskriva.

Sammanfattande kan sägas att obalans råder när det gäller i vilken mån fackspråk inom olika ämnesområden kategoriseras och etiketteras i SAOB (vilket förstås inte alls är anmärkningsvärt med tanke på ordbokens långa utgivningstid). Vidare blandas mycket specifika beteckningar med mer generella sådana på ett, ur ett nutida perspektiv, slumpartat sätt. Även själva formen hos etiketterna växlar och är inte sällan otydlig.

5. Fackspråksbeskrivningen i framtiden

Efter denna genomgång av fackspråksbeskrivningen i SAOB står det klart att den behöver förbättras, förtydligas och förenklas i många avseenden. Den vinst en idealisk systematik skulle innebära

för användarna av SAOB2 måste dock vägas mot den arbetsbörda den skulle medföra för redaktionen. Att genomföra alltför stora förändringar, som innebär att ordboksinnehållet måste omdanas helt och hållet, är inte rimligt utifrån detta perspektiv.

Vi har konstaterat att det måste betraktas som en omöjlig uppgift för en och samma ordbok att beskriva alla ”språk i språket” från 1521 fram till i dag. Samtidigt har vi noterat att den fackspråkliga strukturen delvis överlappar den allmänspråkliga och att det i praktiken kan vara svårt att skilja den ena från den andra, vilket betyder att fackspråksbeskrivningarna i ordboken fyller en viktig funktion när det gäller att klargöra skillnader mellan de olika strukturerna. Det är också rimligt att fackbeteckningar med stor spridning i allmänspråket ska kunna slås upp i en allmänspråklig ordbok. Det gäller således att hitta en lämplig nivå för i vilken utsträckning fackspråklig terminologi ska beskrivas i SAOB2. En riktlinje skulle kunna vara att facktermer som (frekvent) används i läroböcker på grundnivå, dagstidningar och fackböcker som riktar sig till allmänheten i regel ska gå att finna i ordboken.

Med tanke på SAOB:s historiska perspektiv kan det emellertid vara befogat att beskriva fackspråkliga ord och användningar från äldre tid i större utsträckning än moderna sådana. När det gäller äldre fackspråk vill vi därför förorda att också ord och användningar från snävare fackkretsar förtecknas och förklaras. I fråga om moderna termer kan vi hänvisa till specialordböcker, men det kan vara svårt eller omöjligt att slå upp de äldre facktermerna någon annanstans.

5.1. Beskrivningssätt och arbetsmetod

Inför revideringen av SAOB skulle vi vilja se en kraftigt förkortad lista över fackspråksbeteckningar, endast omfattande mer grundläggande ämnesområden samt den generella angivelsen ”i fackspråk”. Det är dessutom viktigt att de fackbeteckningar som an-

vänds är begripliga. Svårförståeliga förkortningar bör förlängas, döpas om eller länkas till en uttydning.

Vilka områden som ska betraktas som grundläggande kan delvis avgöras genom att de olika beteckningarnas respektive frekvens i SAOB undersöks. Naturligtvis kommer vi också att kunna dra lärdom av andra ordboksprojekt. Enligt Þorbergsdóttir (2018) är de mest frekvent behandlade fackområdena i *Íslensk orðabók* exempelvis zoologi, botanik, biologi, medicin och grammatik (inklusive metrik)⁴, och i ISLEX områdena biologi, medicin och juridik. Även Eek (2018) diskuterar olika ämnesområdens respektive vikt, då i fråga om *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB). En tumregel bör vara att fackområden som många kommer i kontakt med, och som berör människors vardag, ska beskrivas extra utförligt och även representeras av en fackbeteckning.

Ämnenas räckvidd skulle kunna utökas genom att flera kategorier samordnas och lyfts till en mer generell nivå. *Odontologi*, *obstetrik* och *oftalmologi* kan exempelvis ingå i den överordnade kategorin *medicin*. Sällan använda beteckningar som exempelvis *brännvinsbränning*, *filateli* och *plåtslageri* skulle istället utgå helt, och ersättas av metatext av typen ”i fråga om brännvinsbränning” (etc.).

Vi föreslår också att fackspråksetiketternas syfte ska vara att fungera som bruklighetsmarkör, dvs. att signalera att ordets användning (i den aktuella betydelsen) i stort sett är begränsad till experters språk inom ett visst område. Etiketter i den nuvarande upplagan av SAOB som inte har detta syfte, utan snarare sätts ut för att ringa in ordets betydelsfär, som exempelvis i artiklarna *KORV* och *SOPPA*, skulle således strykas. Betydelsfären bör framgå på annat sätt. Detta skulle medföra en radikal minskning av antalet fackspråksangivelser.

Att ett ämnesområde företräds av en fackbeteckning i SAOB

4 Även i SAOB är dessa områden väl företrädna och hamnar rimligtvis högt upp på listan över de mest frekventa fackområdena.

bör förslagsvis innebära att ordförrådet inom det aktuella området är någorlunda konsekvent beskrivet och att centrala termer inom området representeras (till en viss punkt eller nivå, om förhållandet mellan allmänspråk och fackspråk betraktas som en skala). Redaktionen har redan nu kontakt med ett antal ämnesexperter. Kanske vore det möjligt att genom ett fördjupat samarbete med dessa upprätta termlistor som kan säkerställa större konsekvens och rimlig utförlighet i den språkliga beskrivningen för varje enskilt ämnesområde. För vissa ämnesområden går det också att använda redan utarbetade, och allmänt tillgängliga, termlistor. SAOB:s historiska perspektiv utgör dock en försvårande dimension. Det är långt ifrån alla experter som kan uttala sig om facktermers utveckling över tid. I fråga om det äldre språket måste vi således i större utsträckning förlita oss på det insamlade excerptmaterialet när det gäller urval och beskrivning. Materialet från 1500- till 1800-talet är å andra sidan betydligt mer heltäckande än materialet från 1900- och 2000-talet (med sitt allt mer specialiserade fackspråk).

Förändringar av listan över fackbeteckningar och av principerna för när de ska synas i artiklarna innebär att många artiklar behöver justeras. Ibland räcker det att stryka eller ändra en fackbeteckning. I en del fall kan det även bli aktuellt att tillföra definitionen en fackbeteckning som saknas. Andra gånger krävs också en modifiering av definitionen.

5.2. Avslutande ord

Vi har här skisserat en möjlig väg mot en mer balanserad och systematisk fackspråksbeskrivning i SAOB. Hur än riktlinjerna gällande fackspråk kommer att se ut inför revideringen kommer arbetet troligtvis att behöva göras i flera steg. Förändringar som är förhållandevis lätta att utföra kan implementeras först, medan mer krävande uppgifter troligen måste skjutas på framtiden.

SAOB₂ kommer att vara under ständig utveckling, och många revideringsuppgifter måste trots allt ses som betydligt angelägnare än beskrivningen av fackspråk, så t.ex. tillägg av uppslagsord som saknas och revidering av föråldrade definitioner.

Om vi såhär i planeringsstadiet tillåter oss att tänka helt fritt, utan praktiska hänsyn, skulle vi önska att en indelning i ämneskategorier av samtliga uppslagsord i SAOB kunde göras innan revideringsarbetet tog sin början (såsom har gjorts för *Oxford English Dictionary* i *The Historical Thesaurus of the OED*). En sådan grund skulle underlätta det interna arbetet mot större balans och konsekvens, inte bara vad gäller fackspråk utan även vad gäller ord tillhörande det allmänna ordförrådet som kan knytas till ett visst ämnesområde. Kvaliteten på ordboksinnehållet skulle därmed höjas betydligt. Ur ett användarperspektiv skulle en ämnesindelning dessutom innebära att det blev möjligt att söka ord utifrån betydelse, och inte bara utifrån form.

En mer modest och realistisk ambition, som med all sannolikhet kommer att kunna förverkligas, är att fackbeteckningarna märks upp och görs sökbara i SAOB₂. De ord som då kan sökas fram via en viss beteckning kommer på intet sätt att motsvara det samlade ordförrådet inom det aktuella ämnesområdet, men med de uppstramade principer för fackspråksbeskrivningen som föreslås här skulle de åtminstone utgöra en homogen grupp, nämligen ord (inom ämnesområdet i fråga) som befinner sig nära den specificerade fackspråkliga ytterpunkten på skalan mellan allmänspråk och fackspråk.

Litteratur

Ordböcker

Historical Thesaurus of the OED online. <public.oed.com/historical-thesaurus-of-the-oed> (maj 2018).

Íslensk orðabók (2007). Reykjavík: Edda.

ISLEX = *ISLEX-ordboken*. Huvudredaktör: Þórdís Úlfarsdóttir. Reykjavík: Árni Magnússon-institutet for islandske studier. <islex.is> (maj 2018).

NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur & Kunnskapsforlaget. <naob.no> (maj 2018).

SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok)*, 1893–. Lund. <saob.se> (maj 2018).

Annan litteratur

Eek, Øystein (2018): Fagspråk og koding i tre norskordbøker fra Kunnskapsforlaget. I: *LexicoNordica* 25 (dena volym).

Hjelmqvist, Theodor (1893): *En ny källa för vår fosterländska odling: några anteckningar om Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Gleerups.

Larsson, Lennart (2009): Hur märker användaren av SAOB de 110 åren mellan A och TYNA? I: *Språk och stil NF* 19, 35–52.

Ralph, Bo (1980): Hur mycket fackspråk är fackspråk? I: Sigurd Fries & Claes-Christian Elert (utg.): *Svenskans beskrivning 12. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor vid svenskans beskrivning 12*. Umeå, 163–172.

Rosch, Eleanor (1978): Principles of Categorization. I: Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd (eds.): *Cognition and Categorization*. Hillsdale New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 27–48.

Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts.

Taylor, John R. (2003): *Linguistic categorization*. 3rd ed. Oxford: University Press.

Porbergsdóttir, Ágústa (2018): Fagsprog i islandske ordbøger. Foredrag vid symposiet Fackspråk i nordiska ordböcker, Schæffergården, 11–13 januari 2018.

Pär Nilsson
redaktör
Svenska Akademiens
ordboksredaktion
Dalbyvägen 3
SE-224 60 Lund
par.nilsson@svenskaakademien.se

Bodil Rosqvist
biträdande huvudredaktör
Svenska Akademiens
ordboksredaktion
Dalbyvägen 3
SE-224 60 Lund
bodil.rosqvist@svenskaakademien.se